

...ez folyton ott volt a fülemben

Nádasdy Ádám
Szörényi László beszélget

Hölgyeim és Uraim, harminchárom percünk van, ez a szám Danténak is tetszenék. Most viszont egy huszonkettes jön, vagyis az első részletet hallgassuk meg a Pokolból.

POKOL 22. ÉNEK

[...]

Mentünk a tíz ördöggel: mondhatom,
vad társaság! De hát: templomba szenttel,
kocsmába részegessel meg az ember...
Közben azért a szurkot is figyeltem,
hogy kiismerjem ezt a rovatot,
meg hogy kiket forralnak odalent.
Ahogy a delfinek szokták jelezni
ívbe hajlított háttal a hajósnak,
hogy bárkáját biztonságba vigye,
úgy itt, hogy kínjait enyhítse kissé,
egy-egy bűnös a hátát kiemelte,
majd villámgyorsan újra elmerült.
S ahogy a vizesárok partja mentén
ülnek a békák, orrukat kitarthatják,
de lábuk nem látszik, se nagy hasuk,
úgy ültek szanaszét a bűnösök;
ám amint Csavarszőr közeledett,
már bújtak is a fortyogásba vissza.

Láttam (még most is beleborzadok),
hogy elkésett az egyik – mint mikor
egy béka nem ugrik a többivel.
Reszelvény, aki pont mellette volt,
szurkos hajába akasztva a kampót
kiemelte, s az lógott, mint a vidra.
(Már tudtam mindegyik ördög nevét,
mert megfigyeltem a sorakozónál,
meg később, ahogy egymást hívogatták.)
„Te, Dögszelet, vájld be a karmodat
mélyen a hátába! Nyúzd le a bőrét!”
– kiáltották együtt az átkozottak.
Így szóltam: „Mester, kérlek, ha lehet,
tudd meg nekem, ki ez a nyomorult,
aki a kínzók kezébe került.”

Vezetőm odament egész közel
s megkérdezte, hová való. Az így szólt:
„Navarra királyságában születtem.
Anyám egy úrhoz szolgának adott,
mert nemes apám túl nagylábon élt,
elpusztította vagyonát s magát is.
Aztán a jó Tibalt királyhoz álltam,
s az udvarnál kezdtem sikkasztani:
most ilyen forrón rovom le az árát.”
Erre föl Rútagyar, kinek a száján
kétoldalt egy-egy vadkanfoga volt,
be is mutatta, hogy tép húst vele.
Kandúrok közé került az egér...!
Ám Csavarszőr magához szorította,
„Amíg így tartom – mondta –, várjatok!”
Majd Mesteremhez fordult: „Csak nyugodtan
kérdézzed tőle, ami érdekel,
még mielőtt ezek ízekre tépik!”
Vezetőm folytatta: „Ismersz-e itt,
a bűnözők között olaszokat,
a szurok alatt?” „Nemrég váltam el
– felelt – az egyiktől, aki odavaló.
Bár lennék lent vele, jól eltakarva,
nem kéne félnem karmoktól, szigonytól...!”
Eleget vártunk!” – bögte Torzapád,
a kampójával elkapta a karját
s kitépett belőle egy cafatot.
Most Gyíkszemölcs a lábait akarta

megfogni lent, de szakaszvezetőjük
megpördült hirtelen, s rosszállva nézett.

Amikor aztán egy kicsit lenyugodtak,
az meg az új sebhelyét nézegette,
vezetőm gyorsan kérdezte tovább:
„Szóval ki az, akitől bánatodra
(mint mondod) elváltál s a partra jöttél?”
„Gomita barát, Gallura megyéből
– mondta –, a becstelenség bajnoka.
Őrizte ura ellenségeit,
de úgy, hogy végül mind hálás neki.
Pénzt fogadott el, s elengedte őket
szép csöndben (így meséli); mindenütt
tökélyre vitte a korrupciót.
Együtt van Michel Zanche urasággal,
Logudoróból; be nem áll a szájuk,
folyton Szardíniáról értekeznek.
Jaj, nézzétek, az ott hogy viczorog...!
Mondanék többet is, de félek ám,
hogy ótvaros irhámát megkaparja.”
Az őrmester ránézett Börbögölyre,
aki már gyilkos szemeket meresztett.
„Tűnj innen – mondta –, ronda vézmadár!”

„Ha toszkánokat vagy lombardokat
akartok látni, hívhatok illet –
beszélt tovább a rettegő alak –,
de menjenek hátrébb a Rondakarmok,
hogy ne tartsunk az újabb bosszújuktól.
Én (el se mozdulok!) egyszál magam
elétek hívak akár hetet is
egy füttyentéssel: így szoktuk jelezni,
ha kibújtunk s tiszta a levegő.”
Vérkopó erre orrát fölemelte,
majd fejcsóválva így szólt: „A gazember!
A terve az, hogy közben visszaugrik!”
Mire ez, számos ravasz csel tudója,
így felelt: „Bizony, gazember vagyok,
hogy társaimat bajba keverem!”
Lebernyeg – meg se várva, hogy a többi
mit szól ehhez – azt mondta: „Ha beugrasz
ne hidd, hogy futva jövök majd utánad:

suhanni fogok a szurok fölött!
Hát lépünk hátra, takarjon a gát,
s várjuk: túljársz-e mindnyájunk eszén?”
Halld, Olvasó: új játék született!
Mind elfordultak a sziklák felé,
elsőnek pont az, aki ellenezte.
A navarrai meg csak erre várt:
lábát letette, elrugaskodott,
és ugrott, ki az őrmester kezéből!

Mind szégyellték, hogy kijátszotta őket,
de főleg az, aki a bajt okozta.
Utána lódult s azt harsogta: „Megvagy!”
de hiába, mert lassabb volt a szárnya
a rettegőnél. Az le is merült,
s ő kénytelen volt újra fölrepülni
pont úgy, mint amikor a vadkacsa
a sólyom elől lebukik, s a sólyom
mérgesen csalódva fölszárnyal ismét.
A tréfán feldühödött Gennydorong
utána szállt, remélve, hogy a bűnös
elmenekül, s ő társával civódhat.
Amint a sikkasztó eltűnik előlük,
a karmait pajtásába vágta
s az árok fölött összegabalyodtak;
de amaz is jó vadászhéja volt:
úgy megragadta őt, hogy mind a ketten
belezuhanak a fővő mocsárba.
A forróságtól szétváltak azonnal,
de kivergődni nem tudtak sehogy,
mert szárnyukat belepte a ragacs.
Csavarször, aki megsajnálta őket,
négy másik ördögöt röpülve küldött
szerszámokkal a túlpartra, s azonnal
itt is, ott is próbáltak nyújtani
egy-egy szigonyt a bennragadt fiúknak,
akik már közben ropogósra sütek.
Otthagytuk őket, hadd küszködjenek.

*Nagyon szépen köszönjük ennek a jó nehéz és egy-
úttal hallatlanul morbidan szórakoztató résznek
a felolvasását. Ádám ragaszkodott ahhoz, hogy
először egy olyan hangot halljunk – gondolom én,*

de mindjárt megcáfolsz, ha rosszul gondolom –, amely szokatlan. Tehát nem ahhoz az általános elképzeléshez igazodik, amely sok embert megakadályozott abban, hogy mondjuk Dantét olvasson, pedig az jó dolog, és azelőtt szokásban volt; itt van egy, hatszáz forintért vettem antikváriumban, Cseres Tibor olasz Dante-példányát, ezerkétszázról leszállították félárra, mert senkinek se kellett. (Strasbourgban jelent meg, G. Gröter adta ki a Heitz kiadónál, jó és bőséges bevezetővel és alapos jegyzetekkel, 1905-ben.) Ez érdekes dolog, és végül is esetleg restaurálható. Nem tudom, te hogy vagy vele. Hiszel-e abban, hogy az olvasáskultúrát nem eszi meg az a nem tudom, micsoda, ami a helyére tolakodott?

Igen, igen, hiszek; régen se olvastak sokan. Talán volt egy érdekes periódus, nem tudom, én valahogy „Móra Ferenc periódusnak” nevezem, amikor nagyon egyszerű emberek is elkezdtek iskolába járni meg olvasni, mert nem volt más hozzáférés a kulturális emelkedéshez.

De szerintem, visszatekintve pár száz év múlva, *eine Fußnote in der Weltgeschichte* lesz, mint a Német Demokratikus Köztársaság. Tudják, egy lábjegyzet a világtörténelemben. Tehát szerintem az csak egy szokatlan és furcsa periódus volt. Ez nem volt így az ókorban, nem volt így a középkorban; ehhez most hozzá kell szoknunk, hogy kevesen olvasnak. Ez így van. Itt ülnek ötvenen, és ők olvasnak.

Viszont tudjuk azt, hogy a ma élő olasz komikusok talán legjobbjá óriás tömegeket szokott vonzani évente, amikor elrecitálja az egész komédiát. Meg lehet venni, tévé fölvette, kazettán árulják.

Benigni.

Benignire gondolok.

De az szóban történik. Ez egy nagy különbség. Az egy igazi interaktív, vagy legalábbis embertől emberhez menő előadás, és ő nagyon

ravaszul csinálja, mert minden sort elmond, és minden sor közé mond két másikat, ahol ugyanazt elmondja mai, könnyebb olasz nyelven. Tehát mintha azt mondaná: „Ösztövért kútágas hórihorgas gémmel, ott állt egy kút a pusztán, ilyen nagyon magas oszloppal, szóval ösztövért kútágas hórihorgas gémmel”, és megy tovább, és az embereknek az az érzésük, hogy ők hallják, amit Dante írt és tényleg hallják, csak ő közé mondja, mintha folyton lábjegyzeteket tenne hozzá.

Te folyton lábjegyzeteket tettél a szöveghez. Úgyhogy hasonlítasz a módszerben, tudniillik valóban elég nehéz elképzelni, hogy az ember folyamatosan lapozgasson hátulra. Az nem megy.

Noha a könyvkiadók általában irtóznak a lábjegyzetektől, tördelési nehézségek miatt, ha nem csalódom, és amit lehet, hátranyomnak függelékké. Meg kell, hogy mondjam, hogy a Magvető Kiadó nagyon lojális volt. Én is, ők is. Egy picit próbáltak berzenkedni, de nem hagytam magam, és aztán beadták a derekukat.

Ha például megnézzük a most elhangzott részt, itt mindjárt meg kell magyarázni valamit. Hogy ki az a szereplő, aki „Navarra királyságában” született?! És miért vele kezdődik a bűnösök sora? Ennek óriási filológiája van. Amennyire össze lehetett foglalni, össze is foglaltad. Tudniillik utána jön, ami Danténak mindig a legfontosabb, hogy olaszokkal találkozzék. Honfitársaival. Hogy példát mutasson az olvasóknak, hogy hova fognak kerülni, ha így folytatják – ez esetben – a lopást. Ugye? A sikkasztást. Állami pénzek elsíbolását satöbbi, mert a 21–22. ének, két egész ének is erről szól, már akkor is annyit loptak, hogy két énekbe fért csak bele.

Így van. Így van. Így van. Ő megkülönbözteti – egyébként nagyon helyesen – a lopást egyfelől, tehát amikor a zsebébe belenyúlok valakinek, és

a korrupciót másfelől. Ami ugye a közpénzeknek az ellopását jelenti, és az egy súlyosabb bűn.

Súlyosabb bűnnek tekinti. Na most ezenkívül itt van egy nagy harc. Hát a Rondakörmöknek a nevét, azt már megtanulta a magyar nép; mármint Babits fordításából. Tehát például Kovács István költőnek, írónak, barátomnak van egy regénye gyermekkoráról, A gyermekkor tündöklése, ahol olyan vad kutyák, akik a színhelyen, vagyis a budakeszi tudószanatóriumban a hullaház körül tenyészenek, ezek a vadállatok viselik ezeket az ördögneveket. Úgyhogy nekem az a benyomásom, hogy a tied is folklorizálódni fog. Szóval ezek irtózatosan nehéz szójátékok.

„Gennydorong”. Igyekeztem nagyon rondákat kitalálni, igen. „Torzapád, Gyíkszemölcs, Bőrbögöly” – mindegyik olyan gusztustalan.

Mint a korrupció.

Az eredetit se értjük mindig, és azt mondják, hogy talán akkoriban ismert családnevek kiforgatásai voltak.

Úgy még jobb.

És ezt mindenki tudta, és röhögött rajta. Mit tudom én, most csak kitalálok valamit, hogy volt egy ismert család, akit Hadházinak hívnak, akkor ő Szarházi-ra változtatta és akkor mindenki tudta, hogy ja, hát ezek azok.

Van egy olyan kárhozott, aki pontosan abban a pillanatban hal meg, amikor a szereplő-Dante társalog az egyik cseles bűnösrel, aki kimászott a szurokból és információt ad a költőnek, annyira pontosat, hogy még azt is lehet tudni, hogy melyik percben halt meg.

Igen, igen, Dante úgy állította be, vagy úgy is történt, hogy ő éppen a pokolban volt, amikor

az illető meghalt, és hozza le egy ördög, hogy na, itt a következő Lucca városából, és már dobják is be a fővő szurokba. Ez egy szerencsés koincidenca volt, hogy Dante éppen ott volt a Pokolban, amikor ez történt.

*Ráadásul itt a szentségtörésnek a szélén egyensúlyoz a költő, amennyiben hasra esik vagy leborul, és akkor azt mondja, hogy most akkor nem nézheted a Szent Arcot. Tehát ne próbáld meg Lucca híres védő-
erekljének a segítségét kérni, mert itt már hiába. Itt a Pokolban már nincs kommunikáció. Na most ez azt jelenti, hogy neked történelmi, mondjuk így, hogy a legtágabb értelemben vett régiségtani, de teológiai alapismereteket is úgy kell adnod, hogy az ne csak a megértést segítse azon az adott helyen, hanem az egész szisztémát. Az egészet! Hogy ezt jobban lássuk, akkor talán most egy kicsit fölugorhatnánk a mennyországba.*

PARADICSOM 11. ÉNEK

Ó, szűkagyú emberi ügyködés!
Micsoda hibás logika teszi,
hogy szárnyalunk ugyan, de lefelé!...
Ez jogászként akar érvényesülni,
az orvosként, ez papi címre vágyik,
az uralkodna (csellel vagy erővel),
ez lopni megy, az köztisztviselőnek,
ez csak a testi örömök után
szaladgál; az semmittevésbe süpped –
míg én, e dolgoktól megszabadulva,
az égben fönt Beatricével, így,
dicső fogadtatásban részesültem!

A világ-kormányzó gondviselés
mély bölcsességében (melybe halandó
nem lát bele, amíg a földön él),
azért, hogy a menyasszony, akit Ő
nagy kiáltással, áldott vére árán
vett el, most büszkébben s bizakodóbban
járulhasson a Kedvese elé,

két vezért rendelt a szolgálatára,
hogy vezessék őt egy-egy oldalon.
Egyikük úgy lángett, mint a szeráfok;
a másik tudásával lett közöttünk
a kerubok fényének földi mása.
Az egyikről szólok, ám mind a kettőt
dicsérem, bármelyikről is beszélek:
hisz ténykedésüknek egy célja volt.

A Topino s a másik víz között,
mely Szent Ubaldo dombjáról leszáll,
dús lejtő terül el egy nagy hegyen,
ahonnan fagyot s hőt érez Perugia
a Porta Sole-n át; s mögötte sír
az iga alatt Gualdo s Nöcera.
Ezen a lejtőn, ahol megtörik
meredeksége, új Nap született,
ahogy ez, itt, a Gangesznél kel olykor.
Aki tehát e helységről beszél,
ne úgy mondja *Ascesi*; az kevés,
mert »*Napkeletnek*« kéne hívni inkább!

Ő, nem sokkal a fölkelte után
már kezdte megmutatni, hogy a föld
megújulhat az ő nagy erejétől,
mert ifjan kiált apjával dacolni
egy olyan nő miatt, akit a többség,
– mint a halált – a házából kicsukna;
s a püspökségi bíróság előtt,
coram patre övele egybekelt,
és napról napra jobban megszerette.
E nő, miután első férje meghalt,
túrt ezeregyszáz évig és tovább,
lenézve, elhagyva, társtalanul,
hiába tudjuk: ő adott nyugalmat
Amyclasnak, mikor bekiabált az,
akitől a világ reszketett;
hiába volt bátor s rendíthetetlen,
amikor odalent állt Mária
s ő fönt sírt Krisztus mellett a kereszten!...
De hogy ne legyek túl titokzatos,
megmondom: a Szegénység és Ferenc,
a két szerelmes, öröklük beszélnek.

Harmóniájuk, csillogó szemük,
szerelmes egymásra csodálkozásuk
szent érzéseket támasztott sokakban:
így elsőnek a tisztalelkű Bernát
húzta le cipőjét s futott utánuk
a béke felé, s úgy érezte: lassú.
Mily váratlan vagyon! Mily dús javak!
Mezítláb megy Szilveszter és Egyed
a férj után, mert oly szép a mátká.
S elindult akkor az apa, a mester
az asszonnyal és az egész családdal,
akik már mind kötél-övet viseltek;
és nem járt szemlesütve amiatt,
hogyan csak Pietro Bernardone sarja;
s túrta a megvető hüledezést.
Királyi volt, de hogy szigorú tervét
Incének átadta, s elnyerte tőle
új rendjéhez a legelső pecsétet.
És ahogy bővült a szegény csapat
követve őt (kinek szép életét
a Mennyben méltóbban lehetne dicsérni),
a Szentlélek, Honorius kezével,

másodszor is koszorúval övezte
a rendezető szent akarátát.

S mert szomjazta a vértanúi sorsot,
a büszke, nagy Szultán színe előtt
hirdette Krisztust és hű követőit,
ám éretlennek találta a népet
a megtérésre. Így ott nem időzött:
olasz gyümölcsöt szedni visszament.
Tevere s Arno közt a nyers kővön
Krisztustól kapta a végső pecsétet,
amit testén két évig hordozott.
És amikor Az, ki ily szép sorsra szánta,
úgy döntött: fölviszi a kegyelembe,
amit szerénységgel kiérdemelt,
ő rábízta mint jó örökösökre,
a testvérekre drága asszonyát,
s meghagyta, hogy hűségesen szeressék.
Az ő öléből akart elutazni
királyságába e nagyszerű lélek,
s testének más koporsót nem kívánt.

Merőben más regisztert ismertünk meg, ugyanolyan bravúrosan kezelve. Szent Ferenc életéről van szó. Minden egyes itteni kép, legyen az akár az assisi Giottó-freskók sorrendjében, vagy mutassa be ezzel rokon módon ennek a csodálatos, sokszor alter Christusnak nevezett szentet, tehát mintegy Krisztus második eljövételéhez hasonlítja Szent Ferenc életútját. Az asszony, akit elvett és akinek ölében meghal, az a Szegénység, ezt hagyja rá követőire, a rendjére, és ezért még koporsót sem kíván, úgy temeteti el magát, de életének és halálának minden egyes mozzanata úgy van megemelve és átszínezve, hogy határozottan átvillan rajta az Úristen döntő és üdvözítő beavatkozása abba a világtörténelemben, amely majdnem kortárs Dante korával.

Száz–százötven évvel előtte volt Ferenc; egyébként a következő években majd ugye el fogja mondani Szent Bonaventura, egy elhunyt ferences árnya, hogy sajnós a rend már nem az, ami volt. Már elindult lefelé. De az kétségtelen, hogy Ferenc – és ugyanakkor Domonkos – fellépése egy hatalmas durranás volt a kereszténység és a kultúra és a lelkeség életében, és valószínűleg azért, mert ugye a késői középkorban vagyunk, a „magas” középkorban, amikor elkezdtek az emberek gazdagabbak lenni, jómódban élni, és egy kicsit eltespedni. És jött ez a két aszkéta.

Jött a két aszkéta, és ezek új értelmet adtak az egész emberiségnek. Hát hiszen az első tizenkét sor semmi egyéb, mint egy nagyszerű paródia – a szónak a nemes értelmében – egy Horatius-versre. Amely fölsorolja az összes emberi tevékenységet mint fölöslegeset. Mind olyan, mint a kereskedőé, a hajósé, az uzsorásé, a szerelmesé és így tovább, azaz bárkié, aki igyekszik, és azt hiszi, hogy jól választotta meg a maga élete értelmét; a költő viszont ezzel szembeállítja azt, amit ő maga választott. Tehát a költészetet, ami ebben az értelemben egyszerűen múzsai művészetként tulajdonképpen a szentségnek a gyakorlása.

Ki volt az az Amyclas, hát ennek utána kellett nézнем. Volt egy pár dolog, amit tudtam, ott az volt gyakran érdekes, hogy mennyit írjak be. Mert azért sokat se lehetett. A kiadó azt mondta, hogy legyenek a lap alján a lábjegyzetek, de optikailag, centiméterben sose legyen több mint egyharmada a lapnak. Én írjak, amit akarok, de annál ne legyen több. Fájt a szívem, mert az igazi tudományos kiadásokban van, amikor csak kettő vagy egy sor van, a többi lábjegyzet. Nem, mondták, azért ezt nem szabad csinálni, mert az olvasók megrémülnek. Így is volt olyan olvasó, aki megrémült, de hát ez van. Na most, hogy mennyit írjak. Tehát hogy mi az a Krisztus pokoljárása. Ugye a Krisztus pokoljárására azért van szüksége a hagyománynak, mert egyrészt el kell fogadni, hogy a Paradicsom, az csak az ő keresztthalálával nyílik meg. Attól kezdve mindnyájan, ha jól élünk, oda följuthatunk. No de mi van azokkal, akik őelőtte éltek, hát azok számára...

...az úgynevezett ószövetségi jámborok.

Pontosan, tehát a kiváló zsidók, akik előtt nem volt nyitva a Paradicsom, de akiket nyilván a Paradicsomban kell látnunk, hiszen keresztény hitünknek a megelőlegezői és előfutárai, ezért megy le Krisztus a pokolba, hogy őket onnan kiválogassa és magával vigye. Nos hát ezt bizony elég hosszan kellett így elmagyarázni. Az Amyclasnál azonban nem az volt a probléma, hogy én tudtam, csak korlátozni kellett magamat, hanem épp ellenkezőleg, fogalmam nem volt, hogy mi ez. Tán Lucanus *Pharsaliájában* van ez, a nagy római polgárháború idején, hogy Caesar valahol vereséget szenvedett, vagy lemaradt a csapatához képest, vagy előrement és egy folyón át akart kelni; egyedül maradt. És hát stramm ember volt, egy fenegyerek, bekiabált egy halásznak a házába, hogy „Caesar vagyok, vigyél át engem a túlsó partra!” S a halász meg azt mondta, hogy: „Nem érdekel engem, hogy

maga Caesar vagy nem Caesar, nekem lejárt a munkaidőm, én alszom.” Caesar ezt így tudomásul vette, azt mondja, bocsánat, hát tényleg, hát pihenni kell – nyilván volt valami olyan meggyőző erő ennek az egyszerű embernek a mondatában, hogy a hadvezér azt mondta, hogy jó, hát akkor megyek tovább. És erre céloz, hogy ez a szent megnyugvás, amit a szegénység adott ennek a halászebernek, aki a szegénységében volt olyan büszke. Hát mit lehet tőlem elvenni? Caesar, nem Caesar, nem tudom, mit akar. Hogy ugyanez ugye Ferencet is tulajdonképp immunissá tette a világ mindenféle támadásaival és intrikáival szemben. Szemben a hivatalban levő felső papsággal, gazdag szerzetesrendekkel, ahol hát bizony – nem is akarom bántani őket –, de hát ha valaki egy nagy vagyon fölött gazdálkodik, akkor már kompromisszumot kell tenni, akkor már szponzorokat kell keresni és a többi.

Most arra kell gondolni, hogy lesz még idő – ennek sok kiadása lesz még, és szerintem egyre kevesebb sor lesz egy-egy oldalon és egyre több jegyzet, és ez jó.

Én nem mondtam ilyet, Laci, ezt te vizionálsz.

Én megmondom, *miért. Kaptam körülbelül két hete interneten egy hirdetést, amely szerint – már meg is rendeltem azóta a könyvet – százhat angol Dante van eddig. Biztos láttad te is.*

Igen, igen, igen.

Valami elképesztő módon; beszéltem egy olyan olasz professzorral a ferrarai Ariosto múzeumban rendezett konferencián, és mesélte, hogy Amerikában járt, talán a Yale-en, és az egyetem vásárolt egy használaton kívül helyezett hatalmas templomot, mert annyian jelentkeztek Dante-órákra, hogy nem fértek be az addigi helyiségekbe.

Igen. A bűnök és hát jó tulajdonságok felsorolásánál bizony könnyű dolgom volt, mert ezek

ma is megvannak. Érdekes módon, ugye van „hét főbűn”, ez a hagyományos nevük, én úgy írtam, hogy ezek jellemhibák, és nem főbűnök, mert különben mindig csodálkoznak, ahogy én is a hittanórán csodálkoztam, hogy a hét főbűn: a lustaság meg az irigység, meg nem tudom, micsoda, ezek csúnya dolgok, de a gyilkosság például nem volt a hét főbűn között, meg az árulás. Hát mondom, milyen főbűnök azok? Aztán a Katolikus Lexikon is elmondja, hogy ez egy hagyományos kifejezés, a hét főbűn az a hét fő jellemhiba: az önzés...

Amelyből a többi aztán terem.

Úgy van. A hirtelen harag.

Kicsírázik és felnő.

Ez rendben is van, ezek ma is megvannak. Az árulás satöbbi. De érdekes, hogy a legendyűbbekkel, amit ő legendyűbbeknek nevez, azzal bajban voltam. Az egyik a testiség. Én így neveztem, hát bujaságnak is szokták nevezni, de hát ez a szó már inkább kedvesen hangzik. Növényzetre, vagy hogy egy nőnek milyen szép nagy mellei vannak, ilyesmire használjuk, és semmiképp sem az, amit ő akar. Aztán elmagyarázza, hogy nem az a baj, hogy valaki szeret szerelmeskedni, pláne, hogy Olaszországban vagyunk, hanem – vagy hát fölöttünk Olaszország van, bocsánat, ugye, mert mi lent vagyunk a pokolban –, hanem hogyha ezt olyan módon teszi, hogy abból neki vagy másnak kára származik. Tehát láthatóan mondjuk az nem zavarta, ha valaki szeretőt tart, de az igen, hogyha emiatt elhanyagolja a gyermekeit és feleségét. Azt nem szabad csinálni. Vagy ott van a híres Francesca da Rimini története, aki összefeküdt a sógorával. Ez nem gusztyos – ma sem igazán szeretjük ezt, ő férjénél volt, a férfi nő volt, már ez se szép. De nem ezért vannak ott, hanem mert a férj rajtakapta őket, és mind a kettőjüket megölte. És azt mondja

Dante, hogy na, ezt nem szabad csinálni. Tehát tragédiába torkollóan nem szabad; és ha olvasta volna Rómeó és Júlia történetét (ami kétszáz évvel később történt, de már ő céloz ezekre a családokra), szerintem bizony a Júlia odakerült volna, mert makacssága, amellyel titokban férjhez ment és nem mondta meg a szüleinek, mikor azok férjhez akarták adni, akkor ugye mérget vett be satöbbi, satöbbi, négy vagy öt fiatal személy halálát okozta.

Ha már a Rómeó és Júliára tértél rá, te – mint tudjuk – Shakespeare-fordító is vagy, mégpedig sikeres. Mikor fogant meg benned, a Shakespeare-ek közben, vagy mellett, vagy után ez a végül is hatalmas elhatározást és aszkézist kívánó gondolat, hogy neked le kell fordítani Dantét.

Aszkézis, mondja Szörényi professzor, és közben a gyönyör évei voltak ezek. Mert van annál gyönyörűbb, minthogy dúskálni abban, hogy ki volt Amyclas, és ki volt, aki bekiabált neki a kunyhójába, meg hogy az önzetlenség szimbólumaként jön egy hang és azt kiáltja: „Nincs boruk.” Mi az, hogy „Nincs boruk.”? És akkor kiderül, hogy ezt Szűz Mária mondja a fiának, Jézusnak, a kánai menyegzőn, amikor ők mint vendégek vannak ott, és Mária félrevonja a fiát és azt mondja, hogy itt valami nagy baj van, „Nincs boruk.” Mire Jézus azt mondja, hogy egy percig se aggódj, és hozat ugye kancsókból vizet és borrá változtatja. De hát ezt akkoriban tudták – vagy akkoriban is egy picit az agyukat köszörülték ezen, mint a *Ki nyer ma?* műsorban most? Hogy adok információt, de a többit tessék kitalálni. Nem válaszoltam a kérdésemre. Igazság szerint ez folyton ott volt a fülemben. Szüleim tudtak olaszul, mert zenészek voltak. Otthon németül is ott volt a *Divina Commedia*. Olasz szakra mentem. Kardos Tibor professzorral olvastuk Dantét és megtanította a lábjegyzetek szeretetét. Megtanított arra, hogy komoly kiadásban előbb a lábjegyzeteket kell

elolvasni, és csak aztán a szöveget, mert különben a szöveg érdekessége elragadja az embert, és nem gondol arra, hogy ahhoz volna egy lábjegyzet. Aztán egy barátnőmnél a spájzot takarítottuk, nagyon magas volt a létra, és a legfelső polcon, ahova ő soha nem jutott el, ott hevert a *Divina Commediának* a Scartazzini–Vandelli-féle kiadása.

Nekem is megvan.

Ő vonogatta a vállát, hogy hát az előző lakó, valami tanár bácsi hagyhatta ott. Mondom, „Judit, elvihetem ezt?” „Persze, elviheted.”, mondta. Falni kezdtem a Scartazzini–Vandellit, és megint teltek az évek. És akkor egyszer csak Soros György jóvoltából New Yorkban jártam, és ott az antikváriumban, ugye mert azért jó, ha tényleg kint van ember, meg katalógusból lehet rendelni mindent, de antikváriumban kotorászni csak a helyszínen lehet, és egy Strand nevű hatalmas antikváriumban összevásároltam angolul Dantékat, méltóságteljeset és egyszerűt, pedagógikusat és zengzeteset satöbbi, és egy nagy táskával hazahoztam. Ez adta az igazi inspirációt.

Ez hallatlanul fontos, mert ugye a textológia, eddig ugye filológiát nem kevertünk bele, csak egy pillanatra szeretném hozzátenni, hogy mind a mai napig nincsen egy mindenki által elfogadott szöveg. Tudniillik nincs kézirat. Autográf, Dante kezétől származó kézirat nincs. Ugyanakkor ugyanúgy, ahogy nem adják fel a fordítást a fordítók, mondjuk az angol nyelven se, de más nyelven se...

Németül is rengeteg van.

Elképesztő mennyiségű van, ugyanúgy a legutóbbi időben, tehát hat éve jelent meg egy, amit most a legjobb kiadásnak tekintenek. Firenzében jelent meg, az ottani Dante Társaság adta ki, és természetesen, mivel két Dante Társaság van, amelyek gyűlölnek egymást, az egyik Rómában, a másik Firenzében,

rögtön meg is jelentek kritikák, hogy ezek hülyék és így tovább.

Mert ott nem vessző van, hanem pontosvessző a szövegben, pontosabban az eredetiben ugye – eredetiben, úgy értem, a legrégebb kéziratokban központosítás nincs még. Hát a középkorban vagyunk, amikor kézzel írtak, be kell tenni írásjeleket. És az bizony nem mindegy.

Ilyen szempontból neked volt-e dolgod?

A Petrocchi-féle, neked már van jobb, mint a Petrocchi-féle? Már azt überelték?

Ezt nem lehet tudni. Nekem van egy Petrocchim, amelyet már javítottak. Igen. De annyi biztos, hogy találkoztál ilyen problémával.

Hát hogye!

Mondanál egy példát?

Húha, várjál; sonno (álom) és sommo (hegycsúcs). Hogy én álmomban voltam, amikor láttam a nem tudom, micsodát; vagy a hegycsúcson voltam, amikor történt valami.

Nem mindegy.

Hát igen. Azt hiszem, a Petrocchiban sonno van, és én azt választottam. A fordítónak valamit írnia kell.

Most én azt hiszem, hogy elértünk, ugye harminchárom percünk volt; először a 22. énekből, mármint a Pokol 22. énekből, azután a Paradicsom 11. énekből...

Hú, ezt én nem is vettem észre! Nézzenek oda!

...úgyhogy elértünk így a végéhez.

Azért hadd mondjam el a harminchármat. Mert ugye mind a három országa a túlvilágnak, a pokol, a purgatórium és a paradicsom harminchárom énekből áll; a pokol elején van egy bevezető ének, amit első éneknek neveznek, mert ők még nem találták fel a nullát. Nem volt még nulladik ének. Ma úgy hívnánk, és akkor nulla lenne plusz harminchárom. De így a pokol harmincnégy énekből áll, így van számozva, de valójában ugye erről van szó, hogy nulla, harminchárom, harminchárom, harminchárom. És akkor összesen százat hoz ki. És minden énekben úgy megy előre a versnek a szerkezete, hogy ilyen háromsoros kis úgynevezett terzinák vannak, és a terzinákat rímek kapcsolják össze, amelyeket terza rímának hívunk, mert minden rím háromszor szerepel. Azt meg kell előre mondanom, caveat emptor, ugye „vigyázzon a vevő”, hogy az én fordításomban rímek nincsenek. Lábjegyzet van, mindenféle szép és jó van, rímek, azok nincsenek.

Én csak azt szeretném kívánni neked, hogy mielőbb ne csak a Pokol, amely már megjelent, hanem a másik két rész is jelenjék meg ilyen könnyebben hozzáférhető paperbackben.

Nem fogják kiadni, nem fogják, azt mondta a Magvető, hogy arra nincs annyi igény. Tehát a Poklot külön, ez a kis piros, kiadták 999 forintért, mert az iskolákban elő van írva. És hogy hát a gyerekek...

Számmisztika nélkül egy lépést se.

...azt vehessék a gyerekek. A másik kettő nincs előírva, és nekem el kell fogadnom, hogy a kiadó azt mondja, hát az a nyakán marad, azt nem érdemes kiadni. Aki azt akarja olvasni, az a vastag, teljeset megveheti.